

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het politieke-kennisniveau van de Nederlandse burger

Wittebrood, K.

Citation

Wittebrood, K. (1992). Het politieke-kennisniveau van de Nederlandse burger. *Acta Politica*, 27: 1992(2), 135-159. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449993>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449993>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse Burger, die zij schreef ter afronding van haar studie bestuurskunde aan de Universiteit Twente.

De redactie is van mening dat de scriptie van mevrouw Wittebrood een blijk is van uitstekende beheersing van theorieën van politieke kennis en politiek gedrag. Zij geeft in haar scriptie aan op een goede wijze met de politicologische literatuur om te kunnen gaan en daaruit een zinvolle probleemstelling te kunnen afleiden. Ook de conceptualisering en de onderzoekszopzet geven aan dat mevrouw Wittebrood in staat is tot het doen van oorspronkelijk onderzoek. Ten slotte blijkt zij op een inzichtelijke wijze te kunnen omgaan met statistische analysetechnieken. Al met al meent de redactie van *Acta Politica* dat de scriptie *Kennis van Zaken* een goed wetenschappelijk produkt is, dat ten voorbeeld kan worden gesteld aan studenten politicologie. De redactie vindt dan ook dat deze scriptie een waardige winnaar is van de eerste Daniël Heinsius-scriptieprijs.

Het politieke-kennisniveau van de Nederlandse burger*

Winnaar Daniël Heinsius-scriptieprijs 1991

Karin Wittebrood

1. Inleiding

In onze samenleving neemt 'de politiek' een belangrijke plaats in. Via politieke besluitvorming worden beslissingen genomen die voor het goed functioneren van de samenleving noodzakelijk worden geacht. De individuele burger kan op diverse wijzen zijn wensen kenbaar maken aan de overheid, zodat zij of hij invloed kan uitoefenen op de politieke besluitvorming. Voorbeelden hiervan zijn: een stem uitbrengen bij verkiezingen, contact zoeken met de overheid, de media, de politieke partijen, de vakbonden, etc. of meedoen aan handtekeningenacties, demonstraties en stakingen.

In normatieve theorieën over democratische samenlevingen wordt steeds benadrukt dat burgers over voldoende politieke kennis moeten beschikken om 'zinnig' te kunnen participeren. Berelson e.a. geven aan dat van een burger verwacht wordt dat hij goed geïnformeerd is over politieke zaken: 'He is supposed to know what the issues are, what their history is, what the relevant facts are, what alternatives are proposed, what the party stands for, what the likely consequences are' (1954: 308). Volgens anderen zouden burgers zelfs over een veel breder pakket van politieke kennis moeten beschikken. Zij moeten niet alleen bewust of beredeneerd kunnen stemmen (deze reden wordt vaak in de klassieke democratietheorieën genoemd), maar 'iedere burger behoort de structuur, de principes en de werking van staatsinstellingen te kennen, om zijn daaraan ontleende persoon-

* De afstudeerscriptie waarop dit artikel is gebaseerd, diende ter afronding van de studie Bestuurskunde aan de Universiteit Twente. Het onderzoek is uitgevoerd bij de vakgroep Politicologie van de faculteit Beleidswetenschappen aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. De afstudeercommissie werd gevormd door: prof. dr. G.P.A. Braam, prof. dr. ing. J.W. van Deth en drs. P.A.T.M. Geurts. Het tweede hoofdstuk uit de afstudeerscriptie, waarin een beschrijving is gegeven van het politieke-kennisniveau van de Nederlandse burger, is eerder verschenen in *Namens*.

lijke en democratische rechten en verplichtingen te kunnen begrijpen en uitoefenen', aldus een omschrijving uit het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over de basisvorming in het onderwijs (WRR 1986: 138).

Empirisch onderzoek duidt er echter op dat burgers niet aan deze eisen kunnen voldoen. In diverse onderzoeken die zijn gehouden naar de opvattingen en gedragingen van Nederlandse burgers, zijn vragen opgenomen met betrekking tot het politieke-kennisiniveau van burgers. Een overzicht van de verschillende vragen die in de loop der tijd zijn gesteld is gegeven door Wittebrood (1990). Wat opvalt is dat vooral 'feitenkennis' wordt gemeten. Meer toepasbare kennis, zoals de definitie uit het WRR-rapport voorstaat, is niet voorhanden. Uit het overzicht blijkt dat het 'feitenkennis'-niveau van de Nederlandse burger nogal varieert en afhankelijk is van het onderwerp waarop de vragen betrekking hebben. Ongeveer 70% van de burgers geeft bij voorbeeld het juiste antwoord bij vragen over lidmaatschap van internationale organisaties, terwijl 30% het juiste antwoord geeft wanneer gevraagd wordt naar de samenstelling van de regering. Verder blijkt dat 40% van de bevolking niet in staat is tot het herkennen, begrijpen en actief gebruiken van ideologische begrippen. Nog eens 40% is daar slechts in beperkte mate toe in staat. Duidelijk is dat bepaalde groepen over minder politieke kennis beschikken dan andere en daardoor ook minder mogelijkheden tot het uitoefenen van invloed voorhanden hebben.

Binnen de politieke wetenschappen nemen verschillen in politieke kennis een centrale plaats in, zowel bij het verklaren van politiek gedrag van burgers alsmede binnen theorieën over 'mass belief systems'. Bij het verklaren van het politieke gedrag van burgers legt politieke kennis de verbinding tussen sociale en/of psychologische kenmerken van burgers en hun gedrag. Uit empirisch onderzoek blijken burgers met veel politieke kennis bij voorbeeld meer politiek actief te zijn. Verder wordt verondersteld dat de mate van consistentie van politieke opvattingen van burgers gezien kan worden als een functie van politieke kennis: meer kennis leidt ertoe dat men eenvoudiger nieuwe informatie verwerft en sneller wordt geconfronteerd met inconsistenties. Op deze wijze ontstaat een geheel van opvattingen dat vrij stabiel is en niet onmiddellijk wijzigt onder invloed van nieuwe informatie.

Ondanks het belang dat in de politicologie aan de politieke kennis van burgers wordt toegekend, wordt deze factor meestal als onafhankelijke of intermediaire variabele gebruikt. Dit heeft ertoe geleid dat het verklaren van verschillen in politieke kennis zélf relatief onderbelicht is gebleven.

Volgens Neuman (1986: 198) is dit te wijten aan een aantal redenen:

'One reason is that low information and low familiarity with issues are seen as a given, a phenomenon too well understood and too little changing to be included in a questionnaire. Another reason is the assumption that education is an adequate proxy indicator of knowledge. But the primary reason that knowledge is infrequently explored is the ingrained concern of investigators not to disturb their rapport with respondents. People dislike having their ignorance revealed, so the logic goes, and as a result, knowledge questions are minimized, left to the end of a questionnaire, or omitted altogether.'

Toch kan politieke kennis alleen een centrale rol spelen in discussies binnen het huidige politicologisch onderzoek als bekend is welke factoren verschillen in politieke kennis veroorzaken. In dit artikel is daarom nagegaan op welke wijze deze verschillen kunnen worden verklaard.

In de volgende paragraaf is een beschrijving gegeven van een theoretisch model waarmee de verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers kunnen worden verklaard. Nadat is aangegeven van welke gegevens gebruik is gemaakt, is nagegaan in hoeverre dit model empirisch houdbaar is. Uit de beschrijving van deze toetsing blijkt dat de wijze waarop de verschillen in politieke kennis zijn verklaard niet juist is. Vervolgens is het theoretisch model nader bekeken, waardoor enig zicht is verkregen in de 'goede' en 'slechte' kanten van het model. Tot slot komen respectievelijk de conclusies en enkele aanbevelingen voor verder onderzoek aan de orde.

2. Theoretisch model ter verklaring van verschillen in het politieke-kennisiniveau van burgers

Zoals hierboven al is opgemerkt, is er tot op heden nauwelijks onderzoek verricht dat zich specifiek heeft beziggehouden met het verklaren van verschillen in politieke kennis. Het theoretische model dat in dit artikel als uitgangspunt dient, is daarom gebaseerd op 'brokjes' theorie en eerdere onderzoeksresultaten. Binnen het politicologisch onderzoek blijkt steeds dat politieke kennis sterk samenhangt met politieke interesse alsmede met de gebruikelijke achtergrondvariabelen als opleiding, gender en leeftijd (Berelson e.a. 1954; Glenn 1972; Iyenbar 1979; Bennett 1986). Hierbij wordt politieke kennis (maar ook interesse) voornamelijk beschouwd als een verklarende factor. Onderzoek binnen de communicatiewetenschappen besteedt daarentegen voornamelijk aandacht aan de gevolgen van mediagebruik voor het kennisiniveau (Atkin e.a. 1976; Atkin en Gantz 1978; Schultz 1982; Miller en Asp 1985). In het onderstaande is aangegeven hoe

de diverse theorieën en onderzoeksresultaten kunnen worden samengevoegd. Hierdoor is het mogelijk de onderlinge relaties tussen de verschillende invloedsfactoren op politieke kennis te bepalen.

Basis van het theoretisch model – Centraal in het theoretisch model staat uiteraard het te verklaren verschijnsel, het politieke kennisniveau van burgers. Aansluitend bij de beschrijving van de 'cognitive mobilisation' door Inglehart (1977) wordt verondersteld dat dit politieke-kennisniveau enerzijds bepaald wordt door de gevolgde opleiding van burgers, anderzijds door het mediagebruik.

De hoogte van de *opleiding* heeft invloed op het politieke-kennisniveau omdat het onderwijs immers bedoeld is voor het bijbrengen van een zeker niveau van cognitieve vaardigheden. Deze vaardigheden vergroten het vermogen tot het herkennen en begrijpen van abstracte zaken (Iyenbar 1979; Klingemann 1979). Burgers met een hogere opleiding zullen daarvoor beter in staat zijn informatie te verwerken en dus ook politieke informatie. De te toetsen verwachting luidt daarom als volgt:

1. Naarmate burgers een hogere opleiding hebben genoten, zullen zij over meer politieke kennis beschikken.

Het *gebruik van media* (televisie, radio en kranten) is, naast onderwijs, eveneens geschikt om politieke informatie te verwerven. Voorwaarde daarbij is wel, dat er sprake is van een al bestaande interesse (Lazarsfeld e.a. 1948; Milbraith 1965). Lezen over en kijken en luisteren naar politiek is niet iets dat men passief over zich heen laat komen; deze zaken moeten worden beschouwd als een bepaalde vorm van politieke activiteit, aldus Milbraith (1965: 22). Door een bestaande interesse voor politiek ontstaat een behoefte aan informatie. Aan die behoefte kan worden voldaan door gebruik te maken van media (zie ook Verwey 1986). De relatie tussen mediagebruik en het politieke-kennisniveau kan dus als volgt omschreven worden:

2. Naarmate burgers meer gebruik maken van media, zullen zij over meer politieke kennis beschikken.

Om wat meer inzicht te krijgen in de relatie tussen politieke interesse en mediagebruik is in dit onderzoek het begrip 'politieke interesse' onderscheiden in '*belangstelling*' en '*belangen*' (zie Van Deth 1989: 278). In de eerste betekenis van politieke interesse wordt deze term opgevat als een bepaalde nieuwsgierigheid. 'If politics is a complex, complicated, or even mysterious matter, then it should arouse curiosity exactly because it is not simple, easy to understand, or all too obvious' (Van Deth 1989: 278). Een tweede betekenis van de term politieke interesse legt het accent op

belangen en niet zozeer op belangstelling. 'If someone believes that what happens in the halls of government affects him personally he is under a stronger goal to keep a "weather eye" on public affairs than the person who thinks that nothing the government does touches his life directly' (Bennett 1986: 79). Burgers kunnen dus vanuit verschillende motivaties behoefte aan (politieke) informatie hebben. Om aan deze behoefte te voldoen, zullen zij gebruik maken van media, waardoor de kennis over politiek toeneemt. De verwachte relaties tussen politieke interesse en mediagebruik luiden:

3. Naarmate burgers over meer politieke belangstelling beschikken, zullen zij vaker gebruik maken van media.
4. Naarmate burgers beter hun politieke belangen percipiëren, zullen zij vaker gebruik maken van media.

De hierboven omschreven causale relaties tussen enerzijds politieke interesse en mediagebruik en anderzijds mediagebruik en politieke kennis worden in dit onderzoek uitgebreid door uit te gaan van de door diverse auteurs veronderstelde relatie tussen politieke kennis en politieke interesse, namelijk: politieke interesse leidt tot politieke kennis en deze laatste leidt op zijn beurt weer tot meer politieke interesse (Berelson e.a. 1954; Neuman 1986). In bovenstaande hypothesen (2, 3 en 4) is impliciet al de relatie opgenomen dat politieke interesse (in beide betekenissen) leidt tot meer politieke kennis. Deze relatie verloopt via mediagebruik. Wanneer aan de behoefte naar politieke informatie is voldaan, dat wil zeggen dat het politieke-kennisniveau is toegenomen, ontstaat echter opnieuw een behoefte aan informatie (Atkin e.a. 1976). Op grond van het hogere kennisniveau zal men nieuwsgieriger worden naar het fenomeen politiek en/of beter in staat zijn politieke belangen te percipiëren. De verwachtingen hieromtrent luiden:

5. Naarmate burgers over meer politieke kennis beschikken, zullen zij meer politieke belangstelling hebben.
6. Naarmate burgers over meer politieke kennis beschikken, zullen zij beter hun politieke belangen percipiëren.

Naast de tot nu toe beschreven relaties kan men zich afvragen of tussen politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen ook een relatie verondersteld kan worden. Het is immers heel goed mogelijk dat burgers die veel belangstelling voor politiek hebben ook beter hun belangen percipiëren. Omgekeerd is het mogelijk dat burgers die hun belangen percipiëren ook belangstelling voor politiek hebben. In dit onderzoek zal echter geen direct effect verondersteld worden tussen beide factoren. Ver-

wacht wordt namelijk dat deze relatie steeds via mediagebruik en politieke kennis zal verlopen, waardoor deze relatie impliciet al in het model is opgenomen.

Enkele achterliggende factoren – In het voorgaande zijn opleiding en mediagebruik aangegeven als factoren die direct van invloed zijn op het politieke-kennisiniveau van burgers. Mediagebruik dient daarbij als intermediaire variabele tussen politieke interesse en politieke kennis. Naast deze factoren zijn er natuurlijk ook factoren denkbaar die indirect het politieke-kennisiniveau beïnvloeden.

Opleiding – levert, naast een directe bijdrage, ook een indirecte bijdrage aan de verklaring van verschillen in politieke kennis tussen burgers. Opleiding zal waarschijnlijk van invloed zijn op politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen. Volgens Van Deth (1983) komt men door het volgen van onderwijs in aanraking met zaken buiten de belevingswereld, buiten de streek waar men woont en buiten de tijd waarin men leeft. Op die wijze wordt belangstelling gewekt voor het veelal abstracte en afstandelijke politieke bedrijf. Ook zal men hierdoor waarschijnlijk meer belang toekennen aan 'de politiek'. Men is door het volgen van onderwijs waarschijnlijk beter in staat haar of zijn belangen te percipiëren. Daarnaast zal dit proces versterkt worden doordat het onderwijs een bepaalde cultuur meegeeft. Hoe hoger men is opgeleid en hoe langer men onderwijs heeft gevolgd, des te meer 'sporen' zal het onderwijs hebben achtergelaten. Het bovenstaande leidt tot de volgende verwachtingen:

7. Naarmate burgers een hogere opleiding hebben genoten, zullen zij meer belangstelling hebben voor politiek.
8. Naarmate burgers een hogere opleiding hebben genoten, zullen zij beter hun politieke belangen percipiëren.

Naast opleiding, speelt ook *leeftijd* een mogelijke rol bij de verklaring van verschillen in politieke interesse. De vele interpretaties van de relatie tussen leeftijd en politieke interesse zijn te onderscheiden in twee hoofdgroepen (Van Deth 1983; 1984: 127). De eerste verwijst naar levenscycluseffecten. Leeftijd wordt hier gezien als een indicator voor de 'sociale' of 'psychologische' veroudering van het individu: ouderen hebben meer levenservaring, vervullen andere rollen en zitten in een andere levensfase dan jongeren. In de opvatting waarbij het accent ligt op 'sociale veroudering' is de belangstelling voor politiek van jongeren gering omdat die zoveel andere aantrekkelijke tijdspasseringen hebben, daarna stijgt de interesse iets en blijft het niveau enige tijd constant als de opvoeding van kinderen en/of

het werken aan een maatschappelijke carrière veel tijd vergt. Na deze fase zal de belangstelling voor politiek stijgen omdat de sociale verplichtingen er meer ruimte voor laten. Ten slotte zal de interesse weer dalen als de gevolgen van fysieke veroudering sociale contacten gaan bemoeilijken. In de *psychologische* verklaring van *veroudering* hebben jongeren minder interesse dan ouderen omdat ze er het belang niet van inzien. Na het opdoen van ervaringen en het vormen van een meer genuanceerd wereldbeeld zal de relevantie van de politiek worden onderkend. Op latere leeftijd zal de belangstelling weer iets dalen als de betrekkelijkheid van veel zaken duidelijk is. De tweede variant wordt gevormd door geboortecohorteffecten. Leeftijd wordt dan gezien als een indicator voor de historische periode(n) waaraan men deel heeft gehad. Bepaalde burgers hebben in dezelfde periode ervaring opgedaan met gelijksoortige gebeurtenissen en onderscheiden zich daardoor van anderen. Voor ouderen zal politiek directer verbonden zijn aan de sociaal-economische conflicten uit de industriële samenleving. Voor jongeren zal politiek meer betrekking hebben op ethische of culturele kwesties en beperkt zich tot een enkel strijdpunt. Jongeren associëren daarom politiek veel minder met hun sociale positie dan dat voor ouderen het geval is.

Een keuze tussen beide interpretaties levert echter ernstige problemen op (zie hiervoor Van Deth 1983). Maar in beide interpretaties worden jongeren geacht zowel minder belangstelling voor politiek te hebben dan ouderen, als ook minder het gevoel te hebben dat er politieke belangen in het geding zijn. De te toetsen verwachtingen luiden nu als volgt:

9. Naarmate burgers ouder zijn, zullen zij meer belangstelling hebben voor politiek.
10. Naarmate burgers ouder zijn, zullen zij beter hun politieke belangen percipiëren.

Geslachtsgebonden rollen – vormen ook een mogelijkheid voor het verklaren van verschillen in politieke interesse. Black en McGlenn (1979) geven twee verklaringen voor verschillen tussen vrouwen en mannen in politieke betrokkenheid:

'One, labelled the "cultural constraints" hypothesis, posits that politics is perceived as a male-only arena where women "should not" involve themselves at all. While in its most extreme form this view is probably held by only the most parochial groups, a weaker version, maintaining that politics is a dominant but not necessarily exclusive male activity, may be operative for larger numbers. A second proposition is the "role constraints" hypothesis. It affirms that the twin "duties" of homemaker and mother restrict political activity in two ways. First, these roles, because of their disruptive and time-consuming

nature, conflict with potential political ones. Second, isolation in the home, both psychological and physical, attendant upon the performance of familial tasks, may curb opportunities for political activity. Yet another hypothesis might be the perceived lack of issues which are "relevant" to women, without which there may be little inclination to concern themselves politically.'

- 11. Mannen zullen meer belangstelling hebben voor politiek dan vrouwen.
- 12. Mannen zullen beter hun politieke belangen percipiëren dan vrouwen.

Naast de sociale en sociaal-economische factoren, spelen, in de verklaring voor verschillen in politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen tussen burgers, ook *politieke waarden* een rol (Thomassen en Van Deth 1988). Deze politieke waarden kunnen tot uitdrukking worden gebracht in prioriteiten voor materiële en postmateriële zaken.

In de eerste plaats wordt verondersteld dat postmaterialisten meer politieke belangstelling vertonen dan materialisten.

'Materialists tend to be preoccupied with satisfying immediate physiological needs and their derivatives. Postmaterialists feel relatively secure about these needs and have a greater amount of psychic energy to invest in more remote concerns. This may lead to involvement in a wide variety of actions, among which politics is one possibility.' (Inglehart 1979: 345)

Postmaterialisten hebben, volgens Inglehart, meer belangstelling voor 'more remote concerns' dan materialisten. Politiek, dat beschouwd kan worden als een 'more remote concern', is dan één van de mogelijkheden voor postmaterialisten om hun energie aan kwijt te raken. Deze interpretatie levert de volgende hypothese op:

- 13. Naarmate burgers meer postmaterialistisch georiënteerd zijn, zullen zij meer belangstelling voor politiek hebben.

Verder wordt verondersteld dat postmaterialisten beter hun politieke belangen percipiëren. Deze visie legt de nadruk meer op de sociale positie die mensen bekleden met dergelijke waarde-oriëntaties. Postmaterialisten worden gezien als een minderheid die politieke prioriteiten hebben die tegengesteld zijn aan de bestaande politieke agenda. 'Those who not only want to express their preferences but also urge a fundamental change in the topics to be discussed, must develop a relatively high level of interest in politics as a necessary prerequisite for the development of political action' (Thomassen en Van Deth 1988: 68). De opvattingen van materialisten sluiten beter aan bij de gevestigde orde en hun belangen zijn dus ook

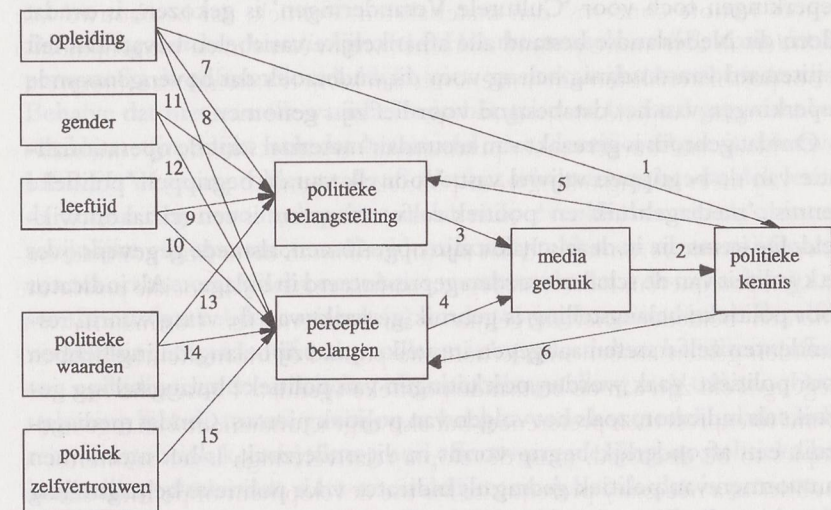
zonder bemoeienis redelijk zeker gesteld. Deze interpretatie leidt tot de volgende hypothese:

- 14. Naarmate burgers meer postmaterialistisch georiënteerd zijn, zullen zij beter hun politieke belangen percipiëren.

Tot slot wordt verwacht dat *politiek zelfvertrouwen* een rol speelt bij de verklaring van het politieke-kennisniveau van burgers. Het gevoel of politieke zaken beïnvloedbaar zijn of niet, bepaalt mogelijk de mate waarin burgers politieke belangen percipiëren. 'The conviction that things can be affected is needed to give people the energy to care ... The more people feel they can influence public matters, the more politically interested they are' (Berelson e.a. 1954: 25). Wanneer burgers het gevoel hebben dat 'de politiek' beïnvloedbaar is, zullen zij meer de noodzaak inzien van het bewaken van belangen. De hypothese die hieruit kan worden afgeleid luidt:

- 15. Naarmate burgers meer politiek zelfvertrouwen hebben, zullen zij beter hun politieke belangen percipiëren.

Hierboven is geprobeerd een theoretisch model te ontwikkelen waarmee de verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers kunnen worden verklaard (zie figuur 1). Bij de ontwikkeling van het model zijn steeds bivariate hypothesen afgeleid, zodat op twee niveaus kan worden beoordeeld in hoeverre de verwachtingen juist zijn. In de eerste plaats levert de toetsing individuele effectparameters op, waarmee de bivariate hypothesen

Figuur 1: Theoretisch model ter verklaring van de verschillen in politieke kennis tussen burgers (de getallen in de figuur geven de betreffende hypothesen aan)

beoordeeld kunnen worden onder constanthouding van de overige variabelen in het model. Daarnaast kan bij toetsing worden nagegaan in hoeverre de veronderstelde structuur juist is (beoordeling van het model in z'n geheel).

3. Data

Voor de toetsing van het theoretisch model is gebruik gemaakt van het bestand 'Culturele Veranderingen' uit 1975. Ten behoeve van dit onderzoek zijn 1977 personen ondervraagd tussen de 16 en 74 jaar. Voor deze studie zijn echter alle respondenten die jonger zijn dan 18 jaar uit het bestand verwijderd, zodat de analyses zich beperken tot stemgerechtigde Nederlanders. Hoewel dit bestand niet aan alle wensen voldoet, blijkt het wel het meest geschikt te zijn. De eerste beperking van 'Culturele Veranderingen' is dat het begrip politieke kennis slechts voor een deel wordt gepresenteerd door de gestelde vragen: er is vooral 'feitenkennis' gemeten. Maar, zoals al eerder is opgemerkt, komt deze beperking terug in vrijwel alle bestanden en er is derhalve geen beter alternatief voorhanden. De tweede beperking van 'Culturele Veranderingen' betreft het ontbreken van gegevens over politieke waarden. Maar doordat politieke waarden van burgers voor een aanzienlijk deel verklaard worden door hun opleiding en leeftijd, wordt dit begrip gedeeltelijk meegenomen in het model (zie bij voorbeeld Van Deth 1984: 127-138). De reden waarom ondanks beide beperkingen toch voor 'Culturele Veranderingen' is gekozen, is omdat alleen dit Nederlandse bestand alle afhankelijke variabelen bevat. Dit feit is uiteraard van dusdanig belang voor dit onderzoek dat bovengenoemde beperkingen van het databestand voor lief zijn genomen.

Omdat gebruik is gemaakt van secundair materiaal staat de operationalisatie van de begrippen vrijwel vast. Voor elk van de begrippen 'politieke kennis', 'mediagebruik' en 'politiek zelfvertrouwen' is een schaal ontwikkeld. De items die in deze schalen zijn opgenomen, alsmede gegevens over de kwaliteit van de schalen worden gepresenteerd in bijlage 1. Als indicator voor politieke belangstelling is gebruik gemaakt van de vraag waarin respondenten zelf moeten aangeven in welke mate zij belangstelling hebben voor politiek. Vaak worden ook uitingen van politieke belangstelling gebruikt als indicator, zoals het volgen van politiek nieuws. Omdat mediagebruik een afzonderlijk begrip vormt in dit onderzoek, is het meenemen van vormen van politiek gedrag als indicator voor politieke belangstelling niet verstandig. Voor de registratie van de perceptie van politieke belangen is één vraag gebruikt. De respondenten is gevraagd aan te geven of zij het

eens danwel oneens zijn met de uitspraak: 'Wat de regering ook doet, voor het dagelijks leven heeft het weinig nut'.

4. Toetsing van het model

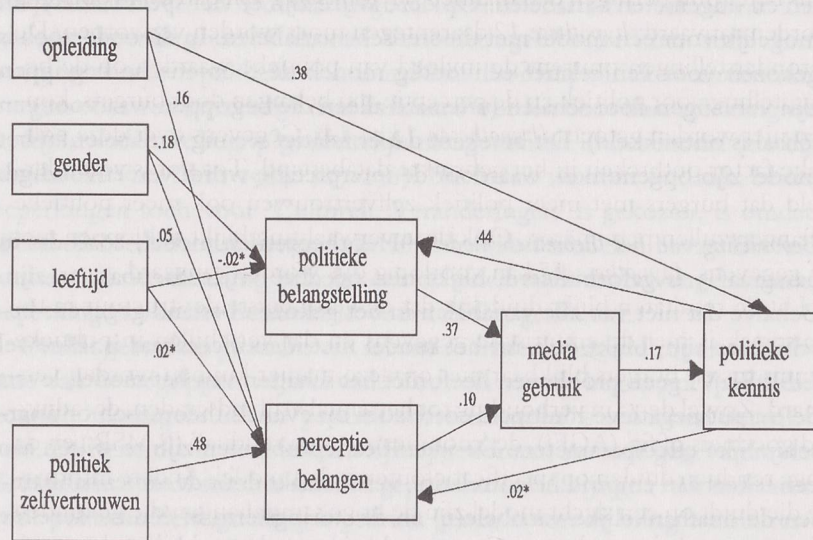
In hoeverre de veronderstelde structuur verschillen in politieke kennis tussen burgers kan verklaren en in hoeverre de bivariate hypothesen juist zijn onder constanthouding van de overige variabelen in het model, is onderzocht met behulp van LISREL VI. Als uitgangspunt voor de analyse is gebruik gemaakt van een correlatiematrix (deze matrix is weergegeven in bijlage 2). Schatting van de effectparameters vindt plaats met behulp van de maximum-likelihood methode (ML).

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van begrippen met een relatief hoog abstractieniveau. Het opnemen van deze theoretische begrippen in een structureel model kan op verschillende manieren gebeuren: (a) er kunnen afzonderlijk indicatoren danwel schalen in het model worden opgenomen en (b) er kan wel of geen onderscheid worden gemaakt tussen gemeten en ongemeten variabelen. Op deze wijze zijn er vier specificatietypen mogelijk voor een model met theoretische variabelen. In dit onderzoek is gekozen voor een relatief eenvoudig model: de theoretische begrippen zijn vervangen door schalen (uiteraard alleen die begrippen waarvoor een schaal is ontwikkeld). Dit betekent dat er relatief weinig variabelen in het model zijn opgenomen, waardoor de interpretatie wordt vereenvoudigd.

Beoordeling van het theoretisch model – Het theoretisch model, zoals dat in paragraaf 3 is geformuleerd, blijkt niet op deze wijze toetsbaar te zijn. Behalve dat niet van alle variabelen in het gekozen bestand gegevens beschikbaar zijn, blijkt ook dat het model niet identificeerbaar is. Hoewel LISREL VI geen problemen heeft met het schatten van het model, levert de output negatieve multiële correlaties op evenals theoretisch onwaarschijnlijke effectparameters. De identificatieproblemen zijn te wijten aan een tekort aan empirische correlaties, veroorzaakt door de samenhang tussen de onafhankelijke variabele(n) en de storingsterm in één en dezelfde vergelijking. Het identificatieprobleem is 'opgelost' door het directe effect van opleiding op de variabele politieke belangstelling weg te laten. Deze oplossing lijkt de minste gevolgen te hebben voor het model, omdat indirect (via politiek kennis) alsnog een effect van opleiding op politieke belangstelling plaatsvindt. Het uiteindelijke model zoals dat is getoetst, is weergegeven in figuur 2. De getallen bij de pijlen geven de gestandaardiseerde effectparameters aan.

In het theoretische model is verondersteld dat politieke kennis enerzijds bepaald wordt door de gevolgde opleiding van burgers en anderzijds door het mediagebruik. De beide positieve relaties die verwacht werden, blijken duidelijk aanwezig te zijn (*hypothesen 1 en 2*). Hoger opgeleiden beschikken over meer politieke kennis dan lager opgeleiden. Burgers die veel gebruik maken van media beschikken over meer kennis dan burgers die dat niet doen. Vervolgens is verondersteld dat mediagebruik een intermediaire rol vervult tussen de politieke interesse van burgers en hun politieke-kennisniveau. Door een bestaande interesse voor politiek ontstaat een behoefte aan informatie waaraan kan worden voldaan door mediagebruik. De positief veronderstelde relatie tussen politieke belangstelling (opgevat als dimensie van politieke interesse) en mediagebruik (*hypothese 3*) wordt bevestigd door de gegevens. Het veronderstelde effect van perceptie van politieke belangen op mediagebruik is eveneens significant, zodat *hypothese 4* voorlopig kan worden aanvaard. *Hypothesen 5 en 6* veronderstelden een terugkoppelingseffect van politieke kennis naar zowel politieke belangstelling als naar de perceptie van politieke belangen. Het

Figuur 2: Model ter verklaring van verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers

Een asterisk geeft aan dat het betreffende effect niet significant is op 5% toetsingsniveau.

R^2 belangstelling = 30%; R^2 belangen = 30%; R^2 mediagebruik = 20%; R^2 kennis = 23%; $\chi^2 = 645$; $df = 11$; AGFI = .741; RMSR = .113

terugkoppelingseffect van kennis op belangstelling blijkt inderdaad duidelijk aanwezig te zijn. Het effect van kennis op de perceptie van politieke belangen is echter niet significant, zodat *hypothese 6* moet worden verworpen.

Daarnaast zijn enkele achterliggende factoren in het model opgenomen. In de eerste plaats is verondersteld dat opleiding zowel een positief effect zal hebben op de politieke belangstelling als op de perceptie van belangen van burgers (*hypothesen 7 en 8*). Het effect van opleiding op de perceptie van politieke belangen blijkt inderdaad aanwezig te zijn, zodat *hypothese 8* voorlopig kan worden aanvaard. *Hypothese 7* kon helaas niet worden meegenomen in het model vanwege de identificatieproblematiek (zie hierboven). Daarnaast is verondersteld dat ouderen zowel meer politieke belangstelling hebben als meer politieke belangen percipiëren dan jongeren. Beide relaties blijken in werkelijkheid niet aanwezig te zijn, zodat *hypothesen 9 en 10* moeten worden verworpen. De invloed van geslachtsgebonden rollen op de politieke belangstelling van burgers blijkt wél aanwezig te zijn. Dat mannen beter hun politieke belangen percipiëren dan vrouwen wordt niet door de gegevens bevestigd. Vrouwen percipiëren zelfs beter hun belangen dan mannen. *Hypothese 11* kan dan ook voorlopig worden aanvaard; *hypothese 12* daarentegen moet worden verworpen. De veronderstellingen omtrent de invloed van politieke waarden op de belangstelling voor politiek en de perceptie van belangen door burgers, konden niet worden getoetst (*hypothesen 13 en 14*). Gegevens over deze politieke factor ontbreken in het gebruikte databestand. Tot slot is verondersteld dat burgers met meer politiek zelfvertrouwen ook meer politieke belangen zullen percipiëren. Ook deze verwachting blijkt te kloppen met de gegevens. *Hypothese 15* kan voorlopig dus worden aanvaard.

Uit de resultaten blijkt duidelijk dat de veronderstelde structuur in tegenspraak is met de empirische gegevens en dat verschillen in politieke kennis tussen burgers blijkbaar niet op deze manier kunnen worden verklaard. Zowel de χ^2 in verhouding tot het aantal vrijheidsgraden, de 'adjusted goodness of fit' (AGFI), de 'root mean square residual' (RMSR) en de hoge residuen duiden op specificatiefouten in het model. Andere informatie die duidt op een slecht model zijn de hoge samenhangen die gevonden zijn tussen enkele geschatte parameters. Uit de resultaten blijkt echter ook dat de meeste variabelen wel degelijk een rol spelen bij de verklaring van verschillen in politieke kennis.

In de volgende paragraaf is geprobeerd het model te verbeteren door effecten weg te laten waarvan bij de toetsing bleek dat zij niet significant waren. Tevens zijn relaties toegevoegd die nog niet in het model waren opgenomen. Het doel van deze 'maatregelen' is het verkrijgen van enig

zicht in de 'goede en slechte' kanten van de verklaring voor verschillen in het politieke-kennisniveau.

5. Verbetering mogelijk?

In hoeverre kunnen de veronderstellingen die ten grondslag liggen aan deze verklaring worden meegenomen in verder onderzoek en welke veronderstellingen moeten worden aangepast of zijn helemaal onjuist?

De eerste stap is het elimineren van de niet-significante effecten van leeftijd op respectievelijk politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen. Het niet-significante terugkoppelingseffect van politieke kennis op de perceptie van politieke belangen is in eerste instantie niet verwijderd, omdat dit een essentieel onderdeel is van de verklaring.

Vervolgens zijn drie effecten toegevoegd. In de eerste plaats verandert de identificatiestatus van het model en kan het directe effect van opleiding op politieke belangstelling weer in het model worden opgenomen.

Ook is een direct effect van politiek zelfvertrouwen op politieke belangstelling toegevoegd. Eerder is verondersteld dat het gevoel of politieke zaken beïnvloedbaar zijn of niet, alleen bepalend is voor de mate waarin burgers politieke belangen percipiëren. De resultaten laten zien dat politiek zelfvertrouwen ook van invloed is op de mate waarin burgers belangstelling hebben voor politiek. Mogelijk is dit te verklaren doordat burgers, die het gevoel hebben dat men individueel invloed kan uitoefenen op politieke instellingen en processen, zich ook verplicht voelen aandacht te besteden aan politieke zaken.

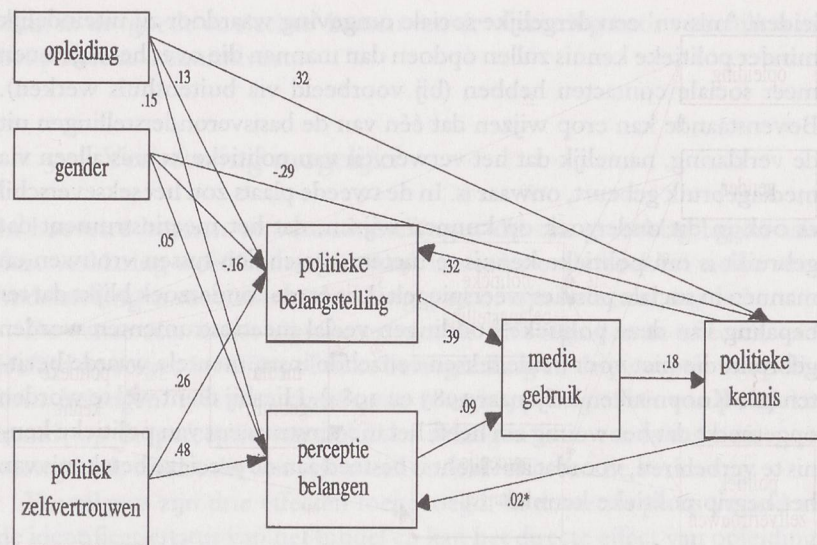
Verder blijkt dat de kwaliteit van het model aanzienlijk verbetert wanneer een direct effect van gender op politieke kennis wordt verondersteld. Vrouwen en mannen met evenveel politieke belangstelling en dezelfde perceptie van politieke belangen, die bovendien evenveel gebruik maken van media en over een even hoge opleiding beschikken, blijken niet over evenveel politieke kennis te beschikken: vrouwen beschikken over minder politieke kennis dan mannen. Voor dit sekseverschil zijn ten minste twee verklaringen mogelijk. In de eerste plaats zou het genoemde verschil te wijten kunnen zijn aan het ontbreken van relevante variabelen. Hierbij zou bij voorbeeld gedacht kunnen worden aan de sociale contacten die iemand heeft: 'Als een bepaalde kwestie zomaar in een gesprek aan de orde komt, is het belang van de kwestie binnen de eigen sociale omgeving aangetoond. In het vervolg zal men aan deze kwestie meer aandacht geven, zodat men de volgende keer beslagen ten ijs kan komen', aldus Kleinnijenhuis (1990: 31). Vrouwen die veelal een geïsoleerder bestaan

leiden, 'missen' een dergelijke sociale omgeving waardoor zij uiteindelijk minder politieke kennis zullen opdoen dan mannen die over het algemeen meer sociale contacten hebben (bij voorbeeld via buitenshuis werken). Bovenstaande kan erop wijzen dat één van de basisveronderstellingen uit de verklaring, namelijk dat het verwerven van politieke kennis alleen via mediagebruik gebeurt, onwaar is. In de tweede plaats zou het sekseverschil er ook in dit onderzoek op kunnen wijzen, dat het meetinstrument dat gebruikt is om politieke kennis te meten, verschillen tussen vrouwen en mannen in sociale posities weerspiegelt. Uit eerder onderzoek blijkt dat ter bepaling van deze politieke houdingen veelal meetinstrumenten worden gebruikt die niet voor beide seksen eenzelfde instrumentele waarde bezitten (zie Koopman en Leijenaar 1983 en 1984). Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het weinig zin heeft het meetinstrument van politieke kennis te verbeteren, voordat aandacht is besteed aan de precieze betekenis van het begrip politieke kennis.

Bovenstaande aanpassingen leveren een aanzienlijke verbetering van het model op (zie figuur 3), maar met name de χ^2 in verhouding tot het aantal vrijheidsgraden is nog steeds hoog te noemen. Dit betekent dat vraagtekens moeten worden gezet bij de veronderstelde causale structuur ter verklaring van verschillen in politieke kennis tussen burgers. In de volgende paragrafen zijn twee basisveronderstellingen uit het theoretische model nader bekeken. Het gaat hierbij om de relatie tussen politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen en de relatie tussen deze beide dimensies van politieke interesse en politieke kennis.

De relatie tussen politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen – Eén van de basisveronderstellingen in het theoretische model is het onderscheiden van het begrip politieke interesse in twee dimensies, namelijk 'belangstelling' en 'belangen'. Beide dimensies zijn opgevat als een bepaald gevoel van waaruit een informatiebehoefte ontstaat. Tussen beide dimensies is geen direct effect verondersteld, omdat verwacht werd dat deze relatie al impliciet in het model was opgenomen via de veronderstelde terugkoppelingseffecten (zie paragraaf 3). Gezien de 'onjuiste' causale structuur die verondersteld is ter verklaring van verschillen in politieke kennis, is het noodzakelijk vraagtekens te zetten bij deze veronderstelling. Betekent dit dan dat er wél sprake is van een direct effect tussen beide dimensies en zo ja, hoe zou de richting hiervan dan moeten verlopen? Of is er een andere oorzaak denkbaar voor de slechte kwaliteit van het model? Wanneer het bovenstaande model vanuit een wat meer technisch oogpunt wordt bekeken, is verondersteld dat de samenhang tussen politieke

Figuur 3: Verbeterd model ter verklaring van verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers na het toevoegen en weglaten van enkele effecten

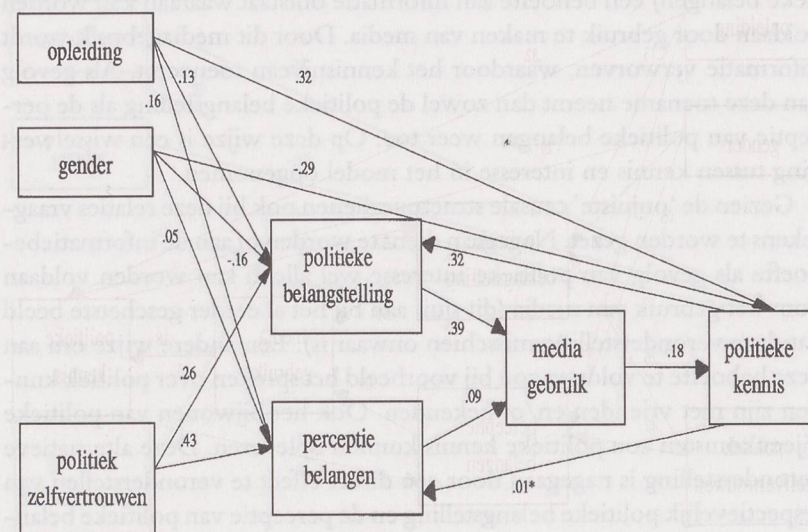
Een asterisk geeft aan dat het betreffende effect niet significant is op 5% toetsingsniveau.

R^2 belangstelling = 40%; R^2 belangen = 30%; R^2 mediagebruik = 21%; R^2 kennis = 32%; $\chi^2 = 118$; $df = 5$; AGFI = .902; RMSR = .042

belangstelling en de perceptie van politieke belangen ($r = .39$) grotendeels kan worden verklaard door opleiding, leeftijd, politiek zelfvertrouwen en politieke kennis. Mogelijk kan de empirische samenhang op deze wijze niet voldoende worden gereproduceerd. Wanneer dit inderdaad de oorzaak is van het kwalitatief slechte model, moet dit tot uitdrukking komen in een model waarbij een samenhang is gespecificeerd tussen de storings termen van politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen. De kwaliteit van het model moet dan duidelijk verbeteren.

Het veronderstellen van een samenhang tussen beide dimensies van politieke interesse levert inderdaad een aanzienlijk verbetering van het model op (zie figuur 4). Deze verbetering is nu echter geen indicatie meer voor de verklarende kracht van het model. In het algemeen geldt namelijk dat de specificatie van een samenhang tussen storings termen er automatisch voor zorgt dat de samenhangen tussen de bijbehorende variabelen exact door het model worden gereproduceerd.

Het bovenstaande resulteert in een tweetal opmerkingen. In de eerste plaats blijkt dat het model niet gesloten is, dat wil in dit geval zeggen dat

Figuur 4: Verbeterd model ter verklaring van verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers na het veronderstellen van een samenhang tussen de storings termen van politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen

Een asterisk geeft aan dat het betreffende effect niet significant is op 5% toetsingsniveau.

R^2 belangstelling = 40%; R^2 belangen = 30%; R^2 mediagebruik = 22%; R^2 kennis = 32%; $\chi^2 = 43$; $df = 4$; AGFI = .955; RMSR = .029

er een belangrijke variabele bestaat (of meerdere) die zowel invloed heeft op politieke belangstelling als op de perceptie van politieke belangen en die niet in het model is opgenomen. In de tweede plaats kan, door het niet gesloten zijn van het model, geen uitspraak gedaan worden over de juistheid danwel onjuistheid van de veronderstelling van het theoretisch model, dat het begrip politieke interesse uit twee dimensies bestaat en dat deze elkaar niet direct beïnvloeden. Pas wanneer duidelijk is dat alle belangrijke variabelen in het model zijn opgenomen, en dus de samenhang tussen politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen voldoende kan worden gereproduceerd, is het zinvol de betreffende veronderstelling in verder onderzoek opnieuw te bekijken.

De relatie tussen politieke kennis en interesse – De tweede basisveronderstelling die nader is bekeken, is die tussen politieke kennis en politieke interesse. Het theoretische model is gebaseerd op de verwachting dat door een bestaande interesse (ofwel politieke belangstelling ofwel perceptie van poli-

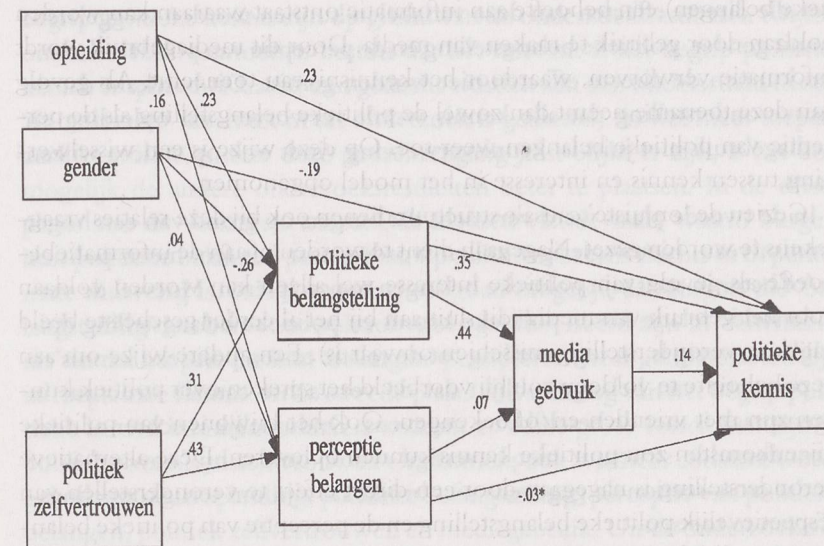
tieke belangen) een behoefte aan informatie ontstaat waaraan kan worden voldaan door gebruik te maken van media. Door dit mediagebruik wordt informatie verworven, waardoor het kennisniveau toeneemt. Als gevolg van deze toename neemt dan zowel de politieke belangstelling als de perceptie van politieke belangen weer toe. Op deze wijze is een wisselwerking tussen kennis en interesse in het model opgenomen.

Gezien de 'onjuiste' causale structuur dienen ook bij deze relaties vraagtekens te worden gezet. Nagegaan dient te worden of aan de informatiebehoefte als gevolg van politieke interesse wel alleen kan worden voldaan door het gebruik van media (dit sluit aan bij het al eerder geschetste beeld dat deze veronderstelling misschien onwaar is). Een andere wijze om aan deze behoefte te voldoen zou bij voorbeeld het spreken over politiek kunnen zijn met vrienden en/of bekenden. Ook het bijwonen van politieke bijeenkomsten zou politieke kennis kunnen opleveren. Deze alternatieve veronderstelling is nagegaan door een direct effect te veronderstellen van respectievelijk politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen op politieke kennis. De mogelijkheid bestaat niet om deze effecten toe te voegen aan het al bestaande model (identificatieproblemen). De veronderstelde terugkoppelingseffecten zijn daarom weggelaten. Het resultaat van de toetsing is weergegeven in figuur 5.

Opnieuw wordt een aanzienlijke verbetering van het model bereikt. Zowel de χ^2 in verhouding tot het aantal vrijheidsgraden, als de 'adjusted goodness of fit' (AGFI) en de 'root mean square residual' (RMSR) duiden nu op een zeer acceptabel model. De conclusie die hieruit kan worden getrokken is dat bovenstaand model in voldoende mate de empirische correlaties reproduceert. Zoals in de vorige paragraaf ook al naar voren kwam, kunnen perfect gereproduceerde correlaties die het gevolg zijn van de schattingsmethode, niet worden gezien als een aanwijzing voor de kwaliteit van het model. Dit neemt echter niet weg dat de χ^2 en de AGFI wél kunnen worden geïnterpreteerd als een indicatie van de interne geldigheid van het model. Dit betekent dat deze grootheden wél de mate aangeven waarin het model past bij de gegevens, maar niet de mate waarin het model generaliseerbaar is.

Op grond van deze laatste schatting van het model kan de conclusie worden getrokken, dat de behoefte aan politieke informatie als gevolg van politieke interesse niet alleen kan worden voldaan door het gebruik van media: het verwerven van politieke kennis vindt ook op andere wijzen plaats.

Met de herspecificatie van dit model is een stadium bereikt waarin nog weinig verdere verbetering van het model valt te verwachten. Bovendien is enige duidelijkheid verschaft over de juist- en onjuistheid van de veron-

Figuur 5: Verbeterd model ter verklaring van verschillen in politieke kennis tussen Nederlandse burgers na het veronderstellen van directe effecten van politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen op politieke kennis

Een asterisk geeft aan dat het betreffende effect niet significant is op 5% toetsingsniveau.

R^2 belangstelling = 31%; R^2 belangen = 30%; R^2 mediagebruik = 23%; R^2 kennis = 41%; $\chi^2 = 6$; $df = 4$; AGFI = .993; RMSR = .009

derstellingen die ten grondslag liggen aan het theoretische model. Dit artikel wordt dan ook op dit punt afgesloten met enkele concluderende opmerkingen.

6. Conclusies

Op grond van de voorgaande analyses kan geconcludeerd worden dat het theoretische model, zoals dat in paragraaf 3 is geformuleerd, niet in staat is verschillen in het politieke-kennisniveau van burgers te verklaren. Er is echter wel enige duidelijkheid verkregen waarom de verklaring niet voldoet. In de eerste plaats is ervan uitgegaan dat het politieke-kennisniveau van burgers uitsluitend direct wordt beïnvloed door de hoogte van de opleiding en het mediagebruik. Mediagebruik is daarbij opgevat als een interveniërende variabele, die de indirecte invloed van politieke interesse en van een aantal achterliggende variabelen verbindt. Het blijkt echter dat

niet alle directe effecten van deze variabelen kunnen worden weggelaten: vanuit gender, politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen kunnen de directe effecten niet worden gemist. Dit betekent dat de basisveronderstelling dat alle kennis wordt verworven via opleiding en mediagebruik niet juist is: kennisverwerving vindt ook op andere wijzen plaats.

In de tweede plaats werd verwacht dat burgers op grond van een hoger kennisniveau, nieuwsgieriger zullen worden naar het fenomeen politiek en/of beter in staat zijn politieke belangen te percipiëren. Hoewel de veronderstelde relatie tussen politieke kennis en politieke belangstelling duidelijk aanwezig is, in tegenstelling tot de relatie tussen politieke kennis en de perceptie van belangen, blijkt dat de verwachte causale structuur in tegenspraak is met de beschikbare gegevens. Onduidelijk is echter of deze veronderstelde structuur niet bevestigd wordt omdat hij 'onwaar' is of omdat cross-sectionele gegevens niet bruikbaar zijn om terugkoppelings-effecten te toetsen.

In de verklaring werd tevens verondersteld dat politieke belangstelling en perceptie van politieke belangen beide een belangrijke motivatie zijn om politieke kennis te verwerven. De rol die de perceptie van politieke belangen in werkelijkheid blijkt te spelen is echter zeer klein. De conclusie dat de perceptie van belangen geen rol speelt bij het verwerven van politieke kennis zal op deze plaats echter (nog) niet worden getrokken. Ten minste één vraag zal eerst moeten worden beantwoord: is de operationalisatie van het begrip politieke kennis wel geldig? Gezien de onderzoeksresultaten dienen hierbij vraagtekens te worden gezet. Ongeacht de beantwoording van deze vraag, kan wel worden geconcludeerd dat perceptie van politieke belangen nauwelijks een rol speelt bij de verklaring van 'feitenkennis'.

Tot slot blijkt uit de resultaten dat er belangrijke factoren in de verklaring ontbreken die zowel van invloed zijn op politieke belangstelling als op de perceptie van politieke belangen. Hierdoor is het niet mogelijk een uitspraak te doen over de juistheid danwel onjuistheid van de veronderstelling dat het begrip politieke interesse uit twee dimensies bestaat en dat deze elkaar niet direct beïnvloeden.

7. Aanbevelingen voor verder onderzoek naar politieke kennis

Een van de belangrijkste punten die nadere aandacht verdient, is de betekenis van het begrip politieke kennis. Over de vorm en inhoud van het

begrip politieke kennis zijn op grond van de onderzoeksresultaten twijfels ontstaan. Het vermoeden bestaat dat het relevant is het begrip politieke kennis te splitsen. Daarbij kan gedacht worden aan een onderscheid tussen 'feitenkennis' (zoals dit in dit onderzoek is gemeten) en wat meer toepasbare kennis. Wanneer deze gedachtengang juist blijkt te zijn, is het ook mogelijk de andere onderzoeksresultaten beter te plaatsen. In de eerste plaats zou dit verklaren waarom de invloed van de mate waarin burgers hun politieke belangen percipiëren op politieke kennis slechts in beperkte mate aanwezig is. Het is immers heel goed mogelijk dat burgers die 'belangstelling' hebben voor politiek meer geïnteresseerd zijn in 'feitenkennis' en dat burgers die hun 'belangen' percipiëren meer geïnteresseerd zijn in toepasbare kennis. In de tweede plaats zou splitsing van het begrip politieke kennis kunnen verklaren waarom er zulke grote verschillen zijn in politieke kennis tussen vrouwen en mannen; ook wanneer constant wordt gehouden voor opleiding, politieke belangstelling, perceptie van politieke belangen, politiek zelfvertrouwen en mediagebruik. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat vrouwen iets beter hun belangen percipiëren dan mannen. Aansluitend bij het hiervoor genoemde punt, is het niet ondenkbaar dat vrouwen meer beschikken over toepasbare kennis, terwijl mannen meer beschikken over 'feitenkennis'. Dit zou eerdere onderzoeksresultaten bevestigen die laten zien dat het gebruikte meetinstrument voor politieke kennis niet voor beide seksen eenzelfde instrumentele waarde bezit. Belangrijk is daarom dat meer aandacht wordt besteed aan de betekenis van dit begrip.

Zoals eerder al werd opgemerkt, neemt politieke kennis een belangrijke plaats in binnen de politieke wetenschappen, maar aan het registreren en verklaren van politieke kennis is relatief weinig aandacht besteed. Kortom, systematisch onderzoek gericht op het ontwikkelen van een valide operationalisering van het begrip is ook noodzakelijk voor het verder verklaren van verschillen (en mogelijk veranderingen) in politieke kennis. Een geschikte manier om te achterhalen wat de precieze betekenis is van het begrip politieke kennis, is het gebruik van meer kwalitatief onderzoek. Teneinde aansluiting te houden met het tot nu toe verrichte werk, zouden nieuwe instrumenten om politieke kennis te meten naast, en niet in plaats van, de 'oude' instrumenten moeten worden gebruikt. Om deze reden is het ook zinvol zicht te hebben in de vragen die in de loop der tijd aan Nederlandse burgers zijn gesteld over hun politieke-kennisniveau. Eerder is een overzicht gegeven van vrijwel alle grote databestanden waarin vragen over politieke kennis zijn opgenomen (Wittebrood 1990). Kleinere participatieonderzoeken zijn hierin niet gebruikt; deze hebben veelal betrekking op slechts een deel van de Nederlandse bevolking. Ook bleek

tijdens het onderzoek dat op gebieden die zich niet direct met politieke houdingen en gedrag bezighouden, ook gegevens aanwezig zijn met betrekking tot politieke kennis. Hierbij moet vooral gedacht worden aan de communicatiewetenschappen en de polemologie. Een tweede aanbeveling voor verder onderzoek heeft betrekking op het verder systematiseren van deze vragen.

Een laatste aanbeveling heeft betrekking op het verder ontwikkelen van een verklaring van de verschillen in politieke kennis tussen burgers. Wanneer duidelijk is hoe het begrip politieke kennis het beste kan worden geoperationaliseerd, kan onderzoek op dit gebied worden voortgezet. Waarschijnlijk kan dan de kern van de verklaring, zoals die in paragraaf 3 is geformuleerd, dienen als basis. Dat wil zeggen dat de veronderstelde relaties tussen politieke kennis, mediagebruik, opleiding, politieke belangstelling en de perceptie van politieke belangen opnieuw kunnen worden bekeken. Daarnaast dienen nieuwe variabelen aan het model te worden toegevoegd. Het belangrijkste is dat enkele intermediaire variabelen worden opgenomen, die een verbinding leggen tussen de beide dimensies van politieke interesse en politieke kennis. Hierbij kan gedacht worden aan het praten over politiek met vrienden en/of bekenden. Maar ook mogelijkheden die burgers hebben om specifieke informatie te verwerven over bepaalde rechten en plichten zijn van belang (bij voorbeeld het bezoeken van een gemeente-informatiecentrum). Als het immers zo blijkt te zijn dat politieke kennis uit meerdere dimensies bestaat, is het zeer goed voorstelbaar dat kennis van elk van die dimensies op een eigen specifieke wijze wordt verkregen.

Literatuur

- Atkin, C., J. Galloway en O. Nayman (1976), 'News media exposure, political knowledge and campaign interest'. *Journalism Quarterly* 53, 231-237.
- Atkin, C., en W. Gantz (1978), 'Television news and political socialisation'. *Public Opinion Quarterly* 42, 323-340.
- Bennett, S.E. (1986), *Apathy in America, 1960-1984: Causes & Consequences of Citizen Political Indifference*. Transnational Publishers, Inc., New York.
- Berelson, B., P.F. Lazarsfeld en W.N. McPhee (1954), *Voting: a study of opinion formation in a presidential campaign*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Black, J.H., en N.E. McGlenn (1979), 'Male-female political involvement differentials in Canada, 1965-1974'. *Canadian Journal of Political Science* 12, 471-497.
- Deth, J.W. van (1983), 'Leeftijd en emancipatie: de ontwikkeling van politieke interesse in Nederland'. *Acta Politica* 18, 469-487.
- Deth, J.W. van (1984), *Politieke waarden: een onderzoek naar politieke waarde-oriëntaties in Nederland in de periode 1970 tot en met 1982*. CT-Press, Amsterdam.

- Deth, J.W. van (1989), 'Interest in Politics'. In: M.K. Jennings en J.W. van Deth (red.), *Continuities in political action: a longitudinal study of political orientations in three Western democracies*. De Gruyter, New York, 275-312.
- Glenn, N.D. (1972), 'The distribution of political knowledge in the U.S.'. In: D.D. Nimmo en C.M. Bonjean (red.), *Political attitudes and Public Opinion*. McKay, New York, 273-283.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution: changing values and political styles among western publics*. Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, R. (1979), 'Political Action: the impact of values, cognitive level, and social background'. In: S.H. Barnes, M. Kaase e.a. (1979), *Political Action: mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, Sage, 343-380.
- Iyenbar, S. (1979), 'Political knowledge among Indian children and adolescents'. *Social Science Quarterly* 60, 328-335.
- Kleinnijenhuis, J. (1990), 'Effecten van politieke berichtgeving via de media'. In: *Communicatie via politiek bestuur en media (deel II)*, 13-61.
- Klingemann, H.D. (1979), 'The background of ideological conceptualization'. In: S.H. Barnes, M. Kaase e.a. (1979), *Political Action: mass participation in five western democracies*. Beverly Hills, Sage, 255-277.
- Koopman, M.J., en M.H. Leijenaar (1983), 'Het vergeten electoraat: vrouwen en verkiezingen'. In: C. van der Eijk en B. Niemöller (red.), *In het spoor van de kiezer: aspecten van 10 jaar kiezersgedrag*. Boom, Meppel, 242-261.
- Koopman, M.J., en M.H. Leijenaar (1984), *Political interest: sex-effects of operationalisations*. European Consortium for Political Research, Salzburg.
- Lazarsfeld, P.F., B. Berelson en H. Gaudet (1948), *The people's choice: how the voter makes up his mind in a presidential campaign*. Columbia University Press, New York.
- Milbraith, L.W. (1965), *Political participation: how and why do people get involved in politics*. Rand McNally, Chicago.
- Miller, A.H., en K. Asp, 'Learning about politics from the media: a comparative study of Sweden and the United States'. In: S. Kraus en R.M. Perloff, *Mass media and political thought: an information-processing approach*. Beverly Hills, Sage, 241-266.
- Neuman, W.R. (1986), *The Paradox of mass politics: knowledge and opinion in the American electorate*. Harvard University Press, Cambridge.
- Schulz, W.F. (1982), 'New structure and people's awareness of political events'. *Gazette* 30, 139-153.
- Thomassen, J.J.A., en J.W. van Deth (1988), 'How new is Dutch politics?'. In: H. Daalder en G.A. Irwin (red.), *Politics in the Netherlands: how much change?* Cass & Co. Ltd., Londen, 61-78.
- Verweij, M. (1986), 'Nieuwe methoden voor vaststelling en verklaring van tv-kijkgedrag: verklaring kijkfrequentie tv-actualiteitenrubrieken: een causale analyse'. *Massacommunicatie* 14, 144-155.
- Wittebrood, K. (1990), 'De (on)wetende burger? Politieke kennis van de Nederlandse burger'. *Namens* 5, afl. 7, 18-24.
- WRR (1986), *Basisvorming in het onderwijs*, 's-Gravenhage.

Bijlage 1: Operationalisering

Schaal voor politieke kennis (Mokkenschaal)

item:	schaal- alternatief:	diff.	H
Weet u uit welke partijen de huidige regering bestaat? Welke?	juiste partijen	.32	.54
Weet u wie minister van Economische Zaken is? Wie?	juiste naam	.41	.57
Weet u wie minister van Sociale Zaken is? Wie?	juiste naam	.51	.55
Weet u wie minister van Financiën is? Wie?	juiste naam	.58	.57
Schaalcoëfficiënt H		.56	

Schaal voor mediagebruik (Likertschaal)

item:	schaal- alternatief:	item-totaal correlatie	multiële correlatie
Naar welke van de volgende radio-programma's luistert u gewoonlijk als u tijd heeft?			
a. het nieuws	ja	.36	.25
b. reportages	ja	.45	.37
c. commentaar op het nieuws	ja	.52	.40
d. lezingen over interessante onderwerpen	ja	.33	.18
Leest u wel eens iets over de politiek in ons land, b.v. krantenverslagen? Zo ja, doet u dit regelmatig, af en toe of een enkele keer?	regelmatig af en toe	.39	.22
Kijkt u wel eens naar tv-programma's die over politiek gaan?	ja	.41	.28
Heeft u wel eens een rechtstreekse uitzending van een Tweede Kamer-zitting op de televisie gezien?	ja	.46	.22
Cronbachs α		.67	

K. Wittebrood: Het politieke-kennissniveau van de Nederlandse burger

Schaal voor politiek zelfvertrouwen (Likertschaal)

item	schaal- alternatief:	item-totaal correlatie	multiële correlatie
Kamerleden letten te veel op het belang van enkele machtige groepen, in plaats van op het algemeen belang.	mee eens	.55	.32
Mensen als ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.	mee eens	.57	.34
Ik denk niet dat Kamerleden en ministers veel geven om wat mensen als ik denken.	mee eens	.47	.22
Cronbachs α		.71	

Bijlage 2: Matrix met 'polyserial and polychoric' correlatiecoëfficiënten (N = 1871)

	Y1*	Y2*	Y3	Y4	X1	X2	X3	X4*	
Politieke kennis	Y1*	1.00							
Mediagebruik	Y2*	.38	1.00						
Politieke belangstelling	Y3	.56	.47	1.00					
Perceptie van belangen	Y4	.22	.24	.39	1.00				
Opleiding	X1	.41	.21	.37	.30	1.00			
Gender	X2	-.38	-.17	-.35	-.07	-.18	1.00		
Leeftijd	X3	-.02	.08	-.03	-.06	-.28	.04	1.00	
Politiek zelfvertrouwen	X4*	.29	.25	.42	.53	.30	-.17	-.08	1.00

De asterisk geeft aan dat het gaat om een schaal.